

УДК 332.05

Баймуратов Абдимиталип Абдилаевич, э.и.к., доцент,
Зикираев Марат Тологонович, э.и.к., доцент,
Дыйканова Гульчехра Арипжановна, ага окутуучу,
Ош технологиялык университети

ЭКОНОМИКАДАГЫ САНАРИПТЕШТИРҮҮ: АБАЛЫ, КЕЛЕЧЕГИ, ОН ЖАНА ТЕРС ЖАКТАРЫ

Бул макалада Кыргызстандын экономикалык өнүгүүсүндө санариптештирүүнү киргизүүнүн көйгөйлөрү жана келечегиберилет. Коомдо МКТны(маалыматтык-коммуникациялык технологиялар) киргизүүнүн негизги максаттары, жана интеграцияланган экономикада санариптештирүүнүн артыкчылыктары каралат. Айрыкча региондордо айыл чарбасын жана айыл чарба өндүрүшүн атаандаштыкка жөндөмдүү өнүктүрүүнү камсыз кылууда санариптештирүүнү киргизүүсүз элестетүү мүмкүн эместиги айтылат. Макалада өндүрүмдүүлүктү жогорулатууга гана эмес, чыгымдарды кыскартууга да салым кошкон санариптик технологиянын коомдогу ролу талданат. Санариптештирүүнүн спецификалык өзгөчөлүктөрү да изилденип, айыл чарбасында санариптештирүүнүн учурдагы деңгээлин жана кемчиликтерин мүнөздөйт. Аналитикалык маалыматтардын негизинде санариптик технологияларды колдонуу өзгөчө ири айыл чарба ишканалары үчүн үнөмдүү көрүнөт деген тыянак чыгарылды. Ошондой эле талдоодо анын он жана терс жактары да өндүрүштүн жогорку наркына алып келери көптөгөн кемчиликтер жана кыйынчылыктар коштолуп жаткандыгы айтылат. Жыйынтыктап айтканда, макалада Кыргызстандын региондору анын ичинде агрардык секторду Евразиялык экономикалык мейкиндикке трансформациялоодо маалыматтык платформаларды колдонуу мүмкүнчүлүгү сунушталат.

Негизги сөздөр: Экспорт, айыл чарба, интеграция, эл аралык соода, ЕАЭБ, санарип, өндүрүш.

Баймуратов Абдимиталип Абдилаевич, к.э.н., доцент,
Зикираев Марат Тологонович, к.э.н., доцент,
Дыйканова Гульчехра Арипжановна, ст. преподаватель,
Ошский технологический университет

ЦИФРОВИЗАЦИЯ В ЭКОНОМИКЕ: СОСТОЯНИЕ, БУДУЩЕЕ, ПЛЮСЫ И МИНУСЫ

В данной статье рассматриваются проблемы и перспективы внедрения цифровизации в развитии экономики Кыргызстана. Будут рассмотрены основные проблемы внедрения ИКТ (информационно-коммуникационные технологии) в регионах страны, в том числе сельское хозяйство, преимущества цифровизации в интегрированной экономике. Ее невозможно представить без внедрения цифровизации, особенно в обеспечении конкурентоспособного развития регионов и сельскохозяйственного производства. В статье также упоминается роль цифровых технологий в сельском хозяйстве не только для повышения производительности, но и его минусы и плюсы. Таким образом, изучены особенно цифровизации в регионах для современного уровня цифровизации сельского хозяйства, характеризующие

недостатки. На основании аналитических данных сделан вывод, что использование цифровых технологий представляется экономически выгодным, особенно для крупных сельскохозяйственных предприятий. В анализе также отмечается, что аграрный сектор имеет множество недостатков и трудностей, которые приводят к высокой себестоимости продукции. В заключение в статье предлагается возможность использования информационных площадок при трансформации отечественного аграрного сектора в евразийское экономическое пространство.

Ключевые слова: экспорт, сельское хозяйство, интеграция, международная торговля, ЕАЭС, цифровизация, производство.

Baymuratov Abdimalip Abdillaevich,
candidate of economical sciences, associate professor,
Zikirayev Marat Tologonovich,
candidate of economical sciences, associate professor,
Dyikanova Gulchekhra Aripzhanovna, senior lecturer,
Osh Technological University

DIGITALIZATION IN THE ECONOMY: STATUS, FUTURE, PROS AND CONS

This article states considered problems and perspectives for implementation of digitalization in agriculture of Kyrgyz Republic. Also will be considered the main problems of implementation ICT (Informational and communicational technology) in agriculture, the benefits of digitalization in an integrated economy. It is impossible to imagine life without the introduction of digitalization, especially in ensuring the competitive development of agriculture and agricultural production. Also it is mentioned the role of digital technologies in agriculture, not only increasing productivity, but as how to reduce costs. Thus, have been studied features of the agro-industrial complex for current level of digitalization of agriculture, which are characterized in disadvantages. Basing on analytical data, there was the conclusion that the using of digital technologies seems to be cost-effective, especially for large agricultural enterprises. On analysis also noted that the agricultural sector has many disadvantages and difficulties that are lead to high production costs. In the summary of the state it is supposed possibilities of using information areas in the transformation of domestic agricultural sector into the Eurasian economic space.

Key words: export, agriculture, integration, international trade, EAEU (Eurasian economical union), digitalization, productivity growth.

Киришүү. Туруктуу өнүгүүнүн багыты болгон санариптештирүү Кыргызстанда кулачын жайган сайын жарандарга жаңы мүмкүнчүлүктөр түзүлүп, мекендештерибиздин турмушу жеңилдеп жаткандыгы сезилүүдө. Калың элдин кыйналбай жашоосуна шарт түзүп кызмат кылып жаткандардын бири Мамлекеттик каттоо кызматы десек туура болоор. Анткени алар адамдардын төрөлгөн учурунан тартып өмүрүнүн акырына чейин каттоо кызматын жүргүзүшөт. Жарандар буга чейин күбөлүктөрдү, паспортторду алуу үчүн бир топ убакыт, ресурстарын коротуп келишсе, эми иштин бардыгы электрондук форматка өтүп, калкты тейлөө борборлорундагы кезек күтүүлөр кыскарып, буга чейин коромжу болгон убакыт үнөмдөлүүдө. Дүйнөдө, анын ичинде биздин өлкөбүздө санариптештирүүнүн негизги чөйрөсү - экономика болуп саналат.

Эксперттердин анализи боюнча Кыргыз Республикасы экономика жана башка тармактарында "санариптешке нөлкө" дегенден азырынча алыс. Бирок мындагы жылыштар алдыңкы Турция, Норвегия, Франция, Швейцария, Швеция сыяктуу өлкөлөрдү кууп жетет деген мүмкүндүгү толук бар. Лидер өлкөлөрдүн катарына АКШ, Дания, Улуу Британия, Гонконг, Түштүк Корея. Стратегиялык өнөктөшүбүз болгон Орусия мында 39-орунда (2020).

Экономикалык өнүгүү өзүнө 3 баскычты камтыйт: 1. Агрардык; 2. Индустриалдык. 3. Постиндустриалдык.

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Бүгүнкү күндө "санарип" экономиканын жаңы тармагы десек болот. Мындай экономика (ошондой эле веб электрондук) – Бул чарба иштеринин негизги маалымат массасы санарип ыкмалар менен иштетилет.

Алардын көрүнүштөрү - онлайн кызматтар, интернет соода-сатык, электрондук төлөмдөр, краудфандинг, интернет жарнама, электрондук иш-кагаз айлантуу ж. б. Мындай формат кызматтарга жана өндүрүмдөргө ыкчам жана оңой мүмкүндүк алууга жол берет.

Өкмөт кызматтарын үйдөн чыкпай буйрутма кылып, дароо төлөмдөрдү жүргүзүп, убакыт үнөмдөлмөкчү.

Изилдөөнүн максаты. Келечекте жарандар документ алуу үчүн арыздарды үйдө олтуруп эле же мобилдик тиркемелер аркылуу толтуруп бере баштайт. Бул үчүн адистер мыкты СТАРтап долбоорлордун үстүндө иштөөдө. Санариптештирүүнүн алкагында, паракорчулукка бөгөт кылуу максатын көздөгөн кызуу иштер аткарылууда. Айтсак, бажы тармагындагы иштердин бардыгы көз алдыда ачык-айкын болуусу үчүн бажы пункттарына көзөмөл камералары жана электрондук кезек күтүү жабдыктары орнотулду. Ушул жылдын аягына чейин бажы пункттарынын бардыгына камералар орнотулат. Ошондой эле жол коопсуздугунун деңгээлин азайтуу максатында жол чырактары менен бирге камералар койулуп жол кырсыктары азайып келе жатат.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. Учурда дары-дармектердин сапатын, жарактуу мөөнөттөрүн, бааларын, мыйзамдуу түрдө каттоодон өткөнүн мобилдик тиркеме аркылуу текшерип билүүгө да мүмкүнчүлүктөр түзүлүүдө. Саламаттыкты сактоо министрлигинин алдындагы дары-дармек менен камсыздоо департаменти жана бейөкмөт уюмдардан турган топ “ЛекИНФО” аттуу платформаны иштеп чыгып, Маалыматтык технологиялар жана байланыш мамлекеттик комитети тарабынан өткөрүлгөн сынакта байгелүү орунга татыктуу болушту. Соода түйүндөрүндө дээрлик ККМ аппараттары койулуп бюджеттик каражаттар оң натыйжаларга жетишүүдө.

Учурда санариптештирүү багытындагы эң башкы платформа болгон Түндүк системасын өркүндөтүп, анын киберкоопсуздугун камсыз кылуу зарылдыгы бар. Бул үчүн каржылык жардамдарды эл аралык донорлор көрсөтмөй болду.

1-таблица

Маалымат–коммуникациялык технологиялардын ишкана мекемелерде колдонулушу
(бирдик менен)

	2016	2017	2018	2019	2020
Кыргыз Республикасы	11875	11893	12152	12701	11491
Баткен облусу	593	618	615	648	647
Жалал-Абад облусу	1 220	1 212	1 279	1 294	1260
Ыссык-Көл облусу	712	713	726	746	740
Нарын облусу	602	622	622	625	583
Ош облусу	1114	1179	1171	1207	1131

Талас облусу	418	415	480	496	448
Чүй облусу	1459	1643	1706	1728	1557
Бишкек ш.	4815	4290	4356	4764	4137
Ош ш.	942	1 201	1 197	1 193	988

Булак:[3]

Эстония мамлекети бул тутумду акысыз өткөрүп берүү менен Кореялык өнөктөш уюм 2020-жылы 5 миллион АКШ доллар өлчөмүндө техникалык жардам көрсөткөн. Бул тутумдун мамлекеттик органдарга киргизилиши менен документтерди жасалмалап коюу, адам факторлору деген түшүнүктөр жоюлуп жемкорлукка бөгөт коюлуп жатат.

МКТны колдонгон ишканалардын жана уюмдардын эң көп үлүшү Бишкек шаарында (алардын жалпы санынын 36 пайызга жакыны), эң азы Талас облусунда (4 пайызга жакын) болгон. 2020-жылы МКТны пайдалануучу мамлекеттик менчик түрүндөгү чарбакер субъекттердин үлүшү 43 пайызды, жеке менчик формасында 57 пайызды түздү. Бүгүнкү күндө маалыматтык-коммуникациялык технологияларды киргизүү тенденциясы башка тармактарга салыштырмалуу да, санариптик платформаларды ишке ашыруучу башка мамлекеттерге салыштырмалуу да төмөн деңгээлде калууда, бул 2-таблицада көрсөтүлгөн.

2-таблица

Компьютердик жарнамамаалымат – коммуникациялык технологиялардын колдонгон тармактардын саны (бирдик менен)

	2016	2017	2018	2019	2020	% менен 2020 ж
Баардыгы	11 8750	11 893	12152	12701	11491	100
Айыл чарбасы, токой жана балык	177	181	186	188	191	1,6
Пайдалуу кен байлыктарды казуу	57	48	53	52	69	0,5
Кайра иштетүү өнөр жайы	773	721	713	722	731	5,8
Электроэнергия, газ, кондицияланган абаны пайдалануу	59	57	68	71	71	0,6
Суу камсыз кылуу, тазалоо, саркындыларды кайра иштетүү	87	100	117	128	135	1,1
Курулуш	612	608	629	623	711	5,6
Дүң жана чекене соода, автомобилдерди ремонттоо	1 210	1 320	1 302	1 363	1 513	11,9
Жүктөрдү ташуу, сактоо иштери	368	341	341	328	328	2,6
Мейманканалар жана ресторандарды иштетүү	91	98	82	102	111	1,5
Маалымат жана байланыш	388	482	527	563	542	7,3
Финансылык ортомчулук жана камсыздандыруу	558	571	579	544	535	4,2
Кыймылсыз мүлктөр менен болгон операциялар	422	496	423	419	463	4,0
Кесиптик, илимий жана техникалык ишмердүүлүк	837	907	896	918	960	7,6
Административдик жана комокчу иш чаралар	274	293	281	305	352	2,8
Мамлекеттик башкаруу жана коргонуу, милдеттүү социалдык камсыздандыруу	1 397	1 372	1 359	1 342	1 351	10,6

Билим берүү	2 857	3 000	3 049	3 191	3 334	26,2
Саламаттык сактоо жана калкты социалдык тейлөө	436	451	456	470	461	3,6
Искусство, оюн зоок, эс алуу	196	201	192	179	182	1,4
Башка кызмат көрсөтүүлөр	601	628	640	644	644	5,1

Булак: [5]

Негизги көйгөйлөрдүн бири санариптештирүү мезгилиндеги кыргыз тилиндеги Web-сайттардын жетишсиздиги. Бул тенденция жалпысынан 2016-2020 жылга салыштырмалуу 2 эсеге өскөн, көпчүлүк учурда контент кыргыз тилинде бир гана мамлекеттик мекемелерде колдонулууда.

Оң жана терс жактары

Коомдусанариптештирүү, маалыматташтыруу башка заманбап тенденциялар сыяктуу эле түрдүү кабыл алынат.

Оң жактары:

- көрүнүштүн башкы наркы - товар же кызматтарды алуунун жөнөкөйлүгү жана тактыгы, иш процесстеринин автоматташтырылуусу, адам факторунун таасирин азайтуу;
- маалыматтарды электрондук форматта сактоонун натыйжасында көптөгөн кагаз-документтерден арылтат;
- ишкерликте пайдалуу иш жүргүзүүгө көмөктөшүп, жумуш күчтөрүн үнөмдөйт, анализ жана божомол мүмкүндүктөрүн берет;
- технологияны киргизүүдөгү чыгымдар, туура колдонгондо тез акталат. ж.б.

Терс жактары:

Тилекке каршы терс жактары дагы бар, маселен:

Эң биринчиси, технологияларды киргизүүдө көптөгөн адамдар жумушсуз калуу ыктымалы, мисалы, кассир-сатуучулар, көптөгөн банк жана өкмөт кызматкерлери, бухгалтерлер, операторлор, супервайзер ж. б. ушул сыяктуу компьютерге байланыштуу кесиптер. Ошентсе да, эксперттер жакынкы жылдары машиналар адамдардын ордун баспайт дегени менен, келечекте адам жасаган жумуштар азайгандан-азая бермекчи.

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Адамдардын санарип торуна кабылуу фактору дагы тынчсыздандырат. Кеп гаджеттерден көз каранды болушунда эмес. Адам жөнүндөгү маалыматтар электрондук ыкмада сакталып, ал башка бирөөнүн колуна түшүп калуусу мүмкүн. Бирок коркпой эле койсок болот, жеке маалыматтар эбак эле социалдык тармактарга, түрдүү сайттарга өтүп кеткен. аны биз өз колубуз менен жасаганбыз. Ушундай эле абал коммерциялык ишканаларга тиешелүү. Тармакка кошулуу менен ою бузуктар зыяндуу программалардын жардамы менен баалуу маалыматтарды уурдап кетиши мүмкүн. Маалыматты коргоо үчүн кошумча коргонуучулар зарыл болот.

Адамдардын техникалык жактан сабатсыздыгы – бул дагы кемчилик. Технологиялардын максималдуу эффективдүүлүгүн камсыздандыруу үчүн бардыгы эле аны үйрөнүүгө даяр эмес.

Ошондой эле акыркысы, электрондук сактоодо түзүлүштөрдүн техникалык бузулуусу да тобокелдикке коет. Албетте, каалайбызбы же каалабайбызбы бул заман талабы. Ошондуктан жаман жактарын ойлобой жакшы жагын ойлосо сөзсүз ийгилик коштомочу.

Жыйынтыктар. Региондордо экономиканын өнүгүүсүнүн спецификалык өзөчөлүгүн эске алсак санариптештирүү денгээли төмөн жана ага мүнөздүү бир катар жетишбестиктер бар экендиги иликтенди:

- айыл чарба бааларынын мобилдик болжолунун жоктугу;

- материалдык-техникалык жабдуунун, продукцияны сактоонун жана жеткируунун системасынын өнүкпөгөндүгү
- өндүрүштүн жогорку наркы;
- көпчүлүк айыл чарба өндүрүүчүлөрү үчүн жаңы техниканы сатып алууга, IT жабдууларды жана платформаларды колдонууга финансылык мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу;
- инновациялык, заманбап агротехнологиялар жана методология боюнча илимий жана практикалык билимдердин жетишсиздиги.

Жогоруда айтылган бардык жетишбестиктер менен артыкчылыктар жана сунуштар адаптивдик башкаруу менен бирдиктүү процессте чекене соода түйүндөрүн, дүң сатуучуларды, логистиканы, айыл чарба өндүрүүчүлөрүн жана алардын берүүчүлөрүн камтыган комплекстүү автоматташтырылган өндүрүштүк жана логистикалык чынжырларды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Өз кезегинде товардык агымдарды жана өндүрүштү санариптештирүү айыл чарба продукциясын экспорттоо боюнча соода тараптарын системалуу түрдө чогултууга мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. **Айтпаева, А.А.** Цифровизация сельского хозяйства в контексте повышения конкурентоспособности отечественного АПК, [Текст] // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. – 2019. – № 3. С. 56-63.
2. **Айтпаева, А.А.** Перспективы развития сельского хозяйства региона в условиях цифровизации, [Текст] // Региональная специфика и российский опыт развития бизнеса и экономики: Материалы X юбилейной Международной научно-практической конференции. Астрахань, 2019. – С. 75-79.
3. Аналитический обзор: Оценка уровня цифрового развития в Кыргызской Республике. – Бишкек, [Текст] Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2019. – 16 с.
4. **Василенко, Н.В.** Цифровизация как основа евразийской экономической интеграции. Государство и рынок: механизмы и институты евразийской интеграции в условиях усиления глобальной гиперконкуренции. [Текст] // Коллективная монография. – Санкт-Петербург, 2017. – 152 с.
5. Информационно-коммуникационные технологии в Кыргызской Республике 2016-2020. [Текст] // годовая. публ. - Бишкек: Нацстатком Кырг. Респ., 2020. – 24-48(60) с.
6. Кыргыз Республикасынын жарлыгы. 2019-жылды Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы деп жарыялоо жөнүндө 2019-жылдын 11-январы ПЖ № 34.
7. **Окенова, А.О.** Цифровизация сельского хозяйства в Кыргызской Республике [Текст] // Экономические отношения. – 2019. – № 1. – с.97-106.
8. Распоряжение правительства Кыргызской республики от 15 февраля 2019 года № 20-р [Текст] // Дорожная карта» по реализации Концепции цифровой трансформации «Цифровой Кыргызстан 2019-2023»
9. **Фетисова, А.В.** Цифровизация сельского хозяйства как инструмент повышения эффективности и конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий [Текст], Кружкова Т.И // Социально-гуманитарное образование в современном мире: проблемы, поиски, решения: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Екатеринбург, 2019. – с. 421.10.